

ПАНЧЕНКО Петро Пантелеймонович,
д-р іст. наук, проф., академік Міжнародної
Слов'янської Академії Наук,
віце-президент
Української академії історичних наук,
академік Академії наук вищої школи України,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
Центру інформаційно-бібліотечних технологій
ДНСГБ УААН
(м. Київ)

ГЕНОЦИДНИЙ ГОЛОДОМОР — ПОРОДЖЕННЯ ТОТАЛІТАРИЗМУ

На основі використання нових джерел, новаторських підходів висвітлюються проблеми другого голодомору в Україні.

На основании использования новых источников, новаторских подходов освещаются проблемы второго голодомора в Украине.

The problems of the second famine in Ukraine on the basis of using new source, innovatory approaches are observed in the article.

Однією з найжахливіших трагедій в історії українського народу є голодомор 1932-1933 рр., який наче страшний, ненажерний молох поглинув мільйони людських життів.

Чим можна пояснити акт більшовицького геноциду проти української нації, народу? Які мотиви спонукали владні структури до терору голодом? Чому так звана держава робітників і селян залишалася байдужою до голодної смерті мільйонів українців? Ці та інші питання протягом десятиліть вперто обминала радянська історіографія, а якщо й згадувала про голодне лихоліття, то у зв'язку з недородом унаслідок посухи, що охопила тоді значну частину України. Дослідити справжні причини голоду й дати об'єктивну морально-політичну оцінку народній трагедії початку 30-х років — громадянський, патріотичний обов'язок перед пам'яттю мільйонів безневинних жертв, перед підростаючим поколінням.

Слід визначити, що часи гострого протистояння навколо цієї теми в нашій

історії відходять у небуття. Всі найвищі керівники держава і найвищі її органи відверто заявляють про штучний характер голодомору, про майже півстолітнє приховування компартійним режимом правди про причини й небачений масштаб цього злочину проти українського народу, свідомо заподіяного сталінізмом та місцевими виконавцями його вказівок [1, С. 20-39 20].

Український народ упродовж своєї історії не раз потерпав від руйнівних стихійних явищ — повеней і посух, епідемій і нашествия сарани. Але особливо страшним за людською загибеллю був голодомор 1932-1933 рр. Він припадає на радянський період історії України і має особливі причини й витоки.

Голодомор початку 30-х років був найжахливішим за своїми наслідками — економічними, політичними, демографічними, морально-етичними, соціально-психологічними [2 18]. Він, як явище соціально-політичне, безперечно є породженням тоталітарного режиму з його директивно-плановою економікою, із згубним для села курсом на непосильні для колгоспів та одноосібних селянських господарств хлібозаготівлями, конфіскацією у селян усіх продовольчих запасів, ліквідацією куркульства, кривавим насильницьким терором, спрямованим проти українського народу. Немає сумнівів і в тому, що апокаліпсис в українському селі цілком свідомо створила компартійно-радянська олігархія. "Ми пішли свідомо на голод, бо нам потрібен був хліб". — офіційно заявив К. Ворошилов.

Антинародна сутність діяльності ЦК на чолі з В. Леніним почала виявлятися виразу ж після жовтневого перевороту. Нагадаємо, більшовицька партія, захопивши владу у 1917 р., проголосила утворення нової, робітничо-селянської держави. Однак ця назва виявилася облудною, оскільки рівна роль у суспільстві аж ніяк не належала робітничому класові й селянству. Компартийна верхівка встановила своє неподільне політичне й економічне панування, назвавши таку форму державного правління "диктатурою пролетаріату". Диктатурою, як за В. Леніним, "демократія є однією з форм буржуазної держави, за якою стоять усі зрадники істинного соціалізму..." [1 21].

В умовах жорсткої боротьби більшовиків за утримання й зміцнення своєї

влади, в жахливій атмосфері страху, насильства, терору, конфіскацій, огульної експропріації приватної власності життя країни регулювалося не законодавством, а декретами, розпорядженнями, телеграмами і вказівками вождя, що рясніли закликами покласти край "аморфності", "м'якотілості", "революційній розхитаності", де ключовими були слова "розстріляти", "розстрілювати якомога більше". Така практика стала визначальною в діяльності "робітничо-селянської" держави.

Керівним принципом діяльності більшовиків та органів влади й управління став демократичний централізм. На його засадах, розроблених ще К. Марксом і Ф. Енгельсом, будувалися організовані ними Союз комуністів та 1-й Інтернаціонал, а також була заснована Другим з'їздом РСДРП (1903) більшовицька партія. Важливим для утвердження радянського тоталітарного режиму було те, що в цьому химерному словосполученні — "демократичний централізм" домінувала його друга складова частина — "централізм", а поняття "демократичний" мало хіба що декларативний характер і не міняло репресивної суті партії та держави. Щодо рад, то їм не судилося стати органами народовладдя. Відкидаючи демократичний напрям розвитку країни, В. Ленін називав ради "фіговим листком" і порівнював їх з "баранами, приведеними на бойню".

Красномовним свідченням ставлення більшовиків до рад є таке розпорядження їхнього вождя: "Доручити Склянському, Маркову, Петровському і Дзержинському негайно заарештувати кількох членів виконкомів і комбідів у тих місцевостях, де розчистка снігу проводиться не зовсім задовільно. В тих же місцевостях взяти заручників із селян з тим, що коли розчистка снігу не буде проведена, вони будуть розстріляні".

Однак більшовики не наважилися ліквідувати ради як демократичну форму управління, що мала підтримку з боку народу. Застосовуючи обман, залякування, цькування й фізичне знищення тих, чия думка з того чи іншого питання не збігалася з поглядами компартійців, вони "приручили" ради, а згодом оббільшовичили їх, обернувши на попихачів, здатних за вказівкою

партійних органів виконувати будь-яку, навіть найбруднішу роботу.

Бездушний і жорстокий тоталітаризм, що утверджувався в комуністичній імперії, ґрунтувався на марксистсько-ленінській теорії, головним постулатом якої було визначення всесвітньо-історичної місії робітничого класу як могильника капіталізму. В ній докладно розписувалася необхідність встановлення і зміцнення диктатури пролетаріату й побудови соціалізму, але сам процес соціалістичного державотворення не був деталізований. Таким чином, марксистсько-ленінська теорія, що мала б, за задумом її авторів, освітлювати шлях практиці соціалістичного будівництва, поступилася місцем спонтанному жорстокому експериментаторству.

Розпочинаючи в Країні Рад соціально-економічні перетворення (так званий комуністичний штурм), В. Ленін міг спертися на підтримку лише вузького прошарку суспільства — розпропагованих налагодженням системи пайкового постачання робітників націоналізованої промисловості, які не маючи власності, нічого не втрачали. Не те, що селяни, володіючи приватною власністю на засоби виробництва, які комуністична доктрина заперечувала в принципі, вони не йняли віри більшовицьким обіцянкам. Тож В. Ленін цілком слушно вважав селянство не чим іншим, як природним і найнебезпечнішим ворогом комунізму.

Більшовицька партія намагалася виправдати розв'язаний нею терор проти економічно незалежних хліборобів необхідністю проведення саме колективізації, яка за марксистсько-ленінською теорією сприяла б сільськогосподарському виробництву, тобто піднесенню добробуту села, а отже, й подальшому економічному розвитку країни.

Прагнучи посилити свою владу. Й. Сталін особисто займався добором і переміщенням кадрів всередині партійно-чиновницького апарату. Через сито так званого оргрозподілу пройшло все найближче його оточення — Єжов, Косіор, Каганович, Постишев, Молотов, Берія та інші радянські й партійні діячі, які у своїх вчинках не керувалися ні юридичними, ні моральними нормами. Вони керувалися рішеннями Політбюро та вказівками Й. Сталіна. Поступово провідні

ланки в системі управління посіли сталінські висуванці. Від них вимагалось беззастережне виконання партійних ухвал, покірливість перед начальством, прагнення будь-що виконати доручену справу. Для таких людей, як передбачав М. Бухарі, "терор став нормою життя, а безумовне виконання будь-якого наказу згори — високою чеснотою". Апаратні працівники, особисто віддані вождеві, були лише "гвинтиками", "пелюстками цвіту" управлінської машини, яка давала йому змогу контролювати всі сфери суспільного життя.

Деякі з тих, хто побував тоді у кремлівському кабінеті Й. Сталіна, зазначали у своїх спогадах, що настільною книгою вождя була праця італійського політичного мислителя і військового теоретика кінця XV – середини XVI ст. Н. Макіавеллі "Держава". Автор праці, базуючись на даних історії та особливостях людської психіки і власних роздумів, виправдовував жорстокість правителів до підлеглих і підвладної їм людності, якщо вона, ця жорстокість, була породжена бажанням зміцнити державу. І от що цікаво, такі місця Й. Сталін підкреслював кольоровими олівцями. Він не лише читав і перечитував поради та настанови Макіавеллі, а й неухильно керувався ними, як догмами, приймаючи ті чи інші політичні рішення.

Перед нестримним і кровожерним бажанням Й. Сталіна необмеженої влади знецінювалося життя сотень тисяч людей. Гідність трудівника взагалі перестали шанувати, а про його права говорилося лише з високої трибуни.

Партія святкувала перемогу над селянством, закріпачивши до 1930 р. більшу його частину. XVI з'їзд ВКП(б) (1930) відзначив: "Якщо конфіскація землі у поміщиків була першим кроком Жовтневої революції на селі, то перехід до колгоспів є другим і притому вирішальним кроком, який визначає найважливіший етап у справі побудови фундаменту соціалістичного суспільства в СРСР".

Але психологічний бар'єр, що стояв між індивідуальним і колективним господарюванням, зламати не вдалося. До суспільного майна селяни ставилися не як до свого власного, а як до громадського, або нічийного. Цьому сприяли знеособлення, оплата праці не за кількістю і якістю виробленої продукції, а за

вихододнями, натурою і мінімумом грошей на трудодні. Тому колгоспники, не чекаючи, доки обмолочене зерно вивезуть з поля до комори, розтягували його по домівках. Існувала заборона вирощувати зерно на присадибних ділянках, і щоб заробити зерна для забезпечення сімей колгоспників хлібом, члени колгоспів мусили неодмінно брати в них трудову участь. Якщо ж колгоспник чи члени сім'ї в громадському господарстві не працювали, вони для прожитку заробити зерна, безперечно, не могли. Отже, колгоспники перебували у повній залежності від колгоспів, їх правлінь.

Хоча селяни й чинили опір політиці комуністичного режиму, особливо широких, масових виступів не було, оскільки тоталітарна влада завбачливо поділила хліборобів на бідняків і куркулів, зіткнувши ці соціальні групи між собою.

Суцільна колективізація, розкуркулювання, нереальні, надто високі плани хлібозаготівлі, жорстокі методи загального примусу, якими здійснювалася перша п'ятирічка, знаходили відображення в усній народній творчості. В ті часи набули особливої популярності в Україні частівки, що віддзеркалювали злиденне життя покріпачених селян та їхню незахищеність перед місцевим керівництвом. Ось одна із них:

Ой дивися, Ленін, сам,	Гоп, мої гречаники,
Як гуляє комнезам:	Всі гультяї – начальники.
Віддав землю в колектив,	Тож жуй січку, пий водичку
Бо робити не хотів.	Та й виконуй п'ятирічку.

Або:

Сидить баба на рядні
Та й рахує трудодні.
Трудодень, трудодень.
Дай же їсти, хоч на день.

Анонімних авторів "політичних" частівок, віршів, анекдотів, приповідок, сатиричних оповідань, усних гуморесок, які поширювалися в усіх областях

України, навіть у великих містах. намагалися вистежити і схопити "енкаведисти", а їхніх виконавців суворо карали — кидали до в'язниць або засиляли аж до Сибіру. З людьми похилого віку, як правило, проводилася профілактична робота — найчастіше це була підписка про "непоширення антирадянської пропаганди". Дітей також залякували суворими карами. Однак покласти край народній творчості антирадянського спрямування репресивній машині тоталітаризму не вдалося — з'являлися все нові й нові куплети, як-от:

Викликав енкаведист,
За частівки накричав,
Пожалілась, що голодна,
А він хліба то й не дав.

Великий перелом, намічений Й. Сталіним, не вивів країну із кризового стану. Виконання п'ятирічного плану провалювалося, приріст промислової та сільськогосподарської продукції падав. Від селян влада вимагала хліба, а його не було. Доведені плани хлібоздачі були непосильними для колективних й одноосібних селянських господарств. Нерідко з колгоспів, які перевиконували свої зобов'язання, вивозився навіть насінневий фонд для виконання так званих зустрічних планів.

На початку січня 1932 р. відбулося засідання Політбюро ЦК КП(б)У у зв'язку з категоричною телеграмою Й. Сталіна і В. Молотова, які рішуче вимагали виконання плану хлібозаготівлі. Ось текст його протоколу:

« 8 січня 1932 р.

Цілком таємно

Надіслати міськкомам та райпарткомам і уповноваженим ЦК таку телеграму:

"Незважаючи на рішення Політбюро ЦК ВКП(б) від 29 грудня (1931 р.) про оголошення січня (1932 р.) бойовим, ударним місяцем закінчення хлібозаготівель., виділення спеціально для стимулювання хлібозаготівель краму на 70 млн. крб., який вже на 60 % відвантажений й прибуває до районів, надсилку на допомогу районам значної кількості робітників на чолі з членами

Політбюро, становище з хлібозаготівлями на Україні залишається надзвичайно тривожним..

Подальше падіння заготівель першої п'ятиденки січня (2млн. 800 тис. пуд. проти 3 млн. 500 тис. пуд. останньої п'ятиденки грудня), вказує що районні організації, місцеві робітники не уявили собі, а часто не хочуть зрозуміти всієї важливості й потреби закінчення хлібозаготівель саме в січні.

Таке становище вважаємо за ганьбу для Української парторганізації вимагаємо від уповноважених ЦК, всіх парторганізацій і всіх членів партії негайно взяти таких заходів, що забезпечили б Україні виконання цілком і безумовно рішення жовтневого пленуму ЦК ВКП (б) про хліб".

Секретар ЦК КП(б)У

Строганов"

За обставин, що склалися, взимку 1931-1932 рр. на селі надзвичайно гостро бракувало продовольства, а навесні 1932 р. вибухнув голод, від якого масово гинули люди. Звичним явищем буття стали випадки канібалізму й навіть трупоїдства.

Інформація про голодну трагедію колгоспників та їхні надто хвилюючі настрої почала надходити до Політбюро ЦК ВКП(б) та видавництва центральної газети "Правды" ще в січні 1932 р. Наводимо один із анонімних листів мовою оригіналу:

"Ужасы, каких не было и вряд ли знает их какая-нибудь история. Украина — колхозники абсолютно все обречены на голод, а 80% сейчас голодают и пухнут; до этого между колхозниками сумасшедшая травля — один одного не познаше. Борьба проводится не классовая, а животная. Всякий авторитет потерян для коллективизации на вечные времена. Пишущий эти строки — партизан и активист, я крутом окружён сотнями ненавидящих меня, и близок до самоубийства.

Спасайте хотя (бы) остаток Советской власти, будем помогать. Я не контрреволюционер, я большевистский патриот и взываю: "Спасите, не занимайтесь головотяпством, что хлеб есть, а его не дают коллективы, — это

ложь, колхозники голодают и пухнут, нужно спасать положение. Это не паника, а факт, с которым нужно считаться. Уже поздно заниматься политикой запугивания, ни ГПУ, ни что другое не спасёт, а нужно принять срочные и серьёзные меры. Если не верите, что хлеба нет, и вообще, что делается, нужно выслать комиссию из серьёзных людей для обследования колхозов и политического положения на местах, ибо творятся ужасы. Ненависть, возбуждённая голодом в народе — страшная вещь. Взываем: спасайте, ибо партийное лакейство, какое существует у нас, оно нас погубит. Ибо верно Владимир Ильич Ленин сказал: "Лучше иметь в партии десять непослушных умных, чем одного послушного дурака". Вот я думаю, что и в данном случае уже один умный не спасёт, если девять дураков насильно губят все завоевания, добытые кровью.

Я глубоко убеждён, что посевная кампания у нас сорвана (будет) и всякой болтовне грош цена, — по следующим причинам:

1. Некому и некого в большинстве случаев будет выслать в поле сеять, потому что нет хлеба и люди голодные разбегаются куда попало.

2. Лошади, как живая тяга, никуда не будут пригодны за отсутствием твердых кормов.

Вот по этим причинам уже нам трудно будет сеять. Потом террор населения, который дошёл уже до таких размеров, что у народа распухли мозги, и он начинает глубоко ненавидеть Советскую власть, ибо ни у кого нет гарантии, что его не выбросят из колхоза, заберут последнее барахло и последнюю крошку хлеба со стола, ибо народ озверел и тёмн и на всё, что хочешь, способен, потому что голодный. И создаётся такое мнение, что его продают и что его думают погубить — пожаловаться некуда и некому: где пойдёшь, кому скажешь, суды, милиция, ГПУ, прокуратура — всё это дымовая завеса, это все знают. Сейчас издевательство над крестьянством страшно напоминает еврейский погром. Потом ничего глупее нет, как выступление ответственных работников, которые в своих выступлениях на общих собраниях говорят, что мы зерновую проблему "развязали", а крестьяне-колхозники

говорят: "Почему же получается так, что зерновую проблему развязали, а мы, колхозники, умираем с голоду". И это уже не трудности, а смерть — широкое поле для покойника Некрасова; "Кошмар, трагедия, ужасы". Тут далеко весьма глупым энтузиазмом нашей печати, какая бессовестно врёт, что хлеб есть, не уйдёшь, а надо искать выход из ужасающего положения, Вы можете понять, что благоразумная часть колхозников уже поговаривает, (что) на случай голодной трагедии колхозников (созданы) комитеты по охране безопасности, потому что положение крайне тревожное на почве голода, вся Украина — на пороховом вулкане; болезнь мозгов — что будет дальше, и голодные стоны колхозников.

Итак властители мира сего — ЦК ВКП(б), если Вам дорога кровь партизан и колхозного крестьянства — ищите выход, а если Вам всё трын-трава, тогда дело плохо. Примеры: до одной артели заходят два партизана с вилами в канцелярию и говорят голове: "Ты нам, ё. т. м., хлеба дашь или нет", говоря, "за что ж мы воевали", и нам пришлось уговаривать товарищей, потому что террор и грубости в данный момент ничего не помогут. Нужно одуматься и, во-первых, наладить печать, ведь Вы ж пишете не скотам, а людям, и хотя небольшую долю правды, а нужно писать. Нельзя людей считать за абсолютных скотов.

Ждём вашего решения на партийной конференции.

Группа товарищей-партизан с Украины.

Простите товарищи, что мы пишем без подписей, ибо мы не контрреволюционеры, а Вы нас загнали в подполье. Слово правды свободно сказать нельзя".

У резолюції першої конференції КП(б)У зазначалося, що план хлібозаготівель 1931 р. було "розверстано на райони і колгоспи", й проводили його не організованим порядком, а за "принципом" зрівнялівки, проводили механічно, не зважаючи на стан кожного окремого району кожного окремого колгоспу. Делегата говорили и про катастрофічне становите з харчами, однак генеральний секретар ЦК КП(б)У С. Косіор заявив: "Селянин приймає нову тактику. Він відмовляється збирати врожай. Він хоче згноїти зерно, щоб задушити Радянський уряд кістлявою рукою голоду. Але ворог прорахувався.

Ми покажемо йому, що таке голод. Ваше завдання покінчити з куркульським саботажем урожаю. Ви мусите зібрати його до останньої зернини і виразу відправити на заготівельний пункт. Селяни не працюють, вони розраховують на попередньо зібране зерно, яке вони заховали в ямах. Ми повинні примусити їх відкрити свої ями".

А у травні 1932 р. той-таки С. Косіор, зважаючи на вкрай тяжке продовольче становище в Україні, був вимушений звернутися до ЦК ВКП(б)У з проханням скасувати заборону перевезення ручним багажем харчових продуктів. У листі до Й. Сталіна він писав:

"Посылаю копию приказа НКПС за подписью т. Левченко о категорическом запрещении перевозки ручным багажом продовольственных продуктов больше 10 кг (25 фунтов). На основании этого приказа органами железнодорожного ГПУ в некоторых местах уже производятся массовые обыски в поездах и конфискации хлеба, перевозимого сверх этой нормы.

При теперешнем тяжёлом положении с продовольствием в ряде районов Украины считаю, что такой приказ является неправильным, могущим до некоторой степени дискредитировать недавнее постановление ЦК ВКП(б) о развитии колхозной торговли хлебом. Просим ваших указаний НКПС об отмене этого приказа. Систему регулирования перевозок мелких грузов, в том числе хлеба, если и нужно наново сейчас начать регулировать, то во всяком случае не столь категорическим и строгим образом.

Речь идёт не столько о железнодорожниках, сколько о деревне — колхозниках, единоличниках. Систему борьбы со спекулянтами следовало бы более серьёзно продумать как комитету заготовок, Наркомснабу, так и НКПС".

6 липня 1932 р. на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У було визнано "правильним встановлений ЦК ВКП(б) план хлібозаготівель по селянському сектору в розмірі 356 млн пудів". Третя республіканська партконференція прийняла цей план до безумовного виконання. В її резолюції від 9 липня 1932 р. зокрема, зазначалося:

"Незважаючи на недосів зернових і на ряд інших труднощів, Україна має

всі можливості успішно виконати план хлібозаготівель. Для цього треба ґрунтовно поліпшити роботу районних і сільських партійних організацій, зосередити увагу ЦК КП(б)У і обкомів на керівництві районами і колгоспами". Переконавшись, то в злидєнних умовах, які склалися на селі у зв'язку з суцільною колективізацією і непосильними хлібозаготівлями, вижити неможливо, люди масово виходили з колгоспів, вимагаючи повернути їм усупільнену худобу, реманент, виділити озимі та ярові посіви, або втікали на новобудови.

Про ці тенденції в українському селі йшлося в доповідній записці ДПУ УСРР в ЦК ІСП(б)У від 13 липня 1932 р. Наводилися і конкретні цифри:

"Если за первые 20 дней июня подача заявлений о выходе из колхозов была отмечена в 239 колхозах 65 районов, со стороны 6126 человек, то за последние 10 дней июня это явление имело место в 306 колхозах 81 района, со стороны 7029 человек. Всего на протяжении июня по Украине поступило заявлений о выходе из колхозов от 14055 человек в 475 колхозах 111 районов. Основная масса заявлений приходится на районы Винницкой, Киевской и Харьковской областей. Среди подавших заявлений о выходе из колхозов значительно усилились требования о немедленном возвращении обобщественного рабочего скота, инвентаря и выделения озимых и яровых посевов. Во многих колхозах эти требования зачастую носили групповой характер и сопровождались угрозами самовольного разбора скота и инвентаря, если таковой не будет выдан. В тех случаях, когда руководство колхозов проявляло растерянность и бездействие в части проведения соответствующей работы, отдельные группы колхозников самовольно разбирали скот и инвентарь. Особую активность в этих случаях проявляют колхозницы. Характерно, что в разборе скота и инвентаря принимали участие отдельные колхозники, не подавшие заявления о выходе из колхоза. Чаще всего разбирается рабочий скот. На протяжении июня, по далеко не полным данным, было разобрано 1640 лошадей в 70 разных колхозах, из них в третьей декаде июня — 989 лошадей по 52 колхозам".

Звичайно, така невтішна інформація надходила і в кабінети Кремля, але у відповідь звідти спускалися додаткові плани хлібоздач, лунали вказівки дедалі тугіше "закручувати гайки".

Для забезпечення якнайшвидшої реалізації накреслень партії щодо комуністичної перебудови села Й. Сталін та його прибічники розробили цілий комплекс репресивно-каральних заходів. Це і хлібні штрафи, конфіскація майна, і виселення, і арешт, і тюремне ув'язнення, навіть розстріл. Жертвами тотального терору ставали не лише рядові селяни, а й керівники колгоспів, голови сільських рал. працівники райкомів і райвиконкомів.

У переджнивні дні 1932 р. з'явилися "несуни". Виснажені голодом селяни крадькома м'яли колоски й несли зерно додому в кишенях, за пазухою. Коли про це довідалися в Кремлі, то 7 серпня 1932 р. уряд прийняв спеціальний закон про охорону соціалістичної власності, яким за розкрадання колгоспного майна призначалася "вища міра соціальної відповідальності" — розстріл із конфіскацією всього майна або ув'язнення на термін не менше 10 років також з конфіскацією майна. Амністія в цих випадках не допускалася. Народ назвав цей законодавчий акт "законом про п'ять колосків". За його неухильним виконанням пильно наглядала прокуратура.

Отже, партійні й радянські бонзи, посилюючи репресії в період голодомору, сподівалися таким чином зламати волю непокірних українських селян і назавжди загнuzдати їх, обернувши на безмовних рабів, сліпих виконавців директив і розпоряджень московських можновладців.

Щоб прискорити колективізацію і виконання планів хлібоздачі колгоспами, середняцькими і навіть бідняцькими одноосібними господарствами, Політбюро ЦК ВКП(б) відрядило до України 112 тисяч найвідданіших партійців і величезну кількість червоноармійців для підтримки лінії партії та зміцнення військ ДПУ і спецзагонів, що займалися вилученням зерна в українських селах, а також так званих штовханів — своїх функціонерів з особливими повноваженнями. Одному з них П. Постишеву, який у 1933 р. став секретарем ЦК КП(б)У. Й. Сталін доручив навести в Україні "залізну дисципліну" й

"революційну організованість" у справі колективізації та вилучення хліба. З цією метою в Україну були направлені найближчі соратники Й. Сталіна В. Молотов і Л. Каганович. Останній мав багатий досвід хлібозаготівель на Дону, Кубані, де проживало чимало етнічних українців.

Якраз Л. Каганович виступив ініціатором занесення на "чорну дошку" як окремих колгоспів, так і цілих сіл, неспроможних виконати доведені плани хлібоздачі. Це грубе порушення елементарних прав людини, гарантованих радянською конституцією, стало однією з найпоширеніших форм знуцання-тоталітаризму з беззахисного селянства. Такі села оточували спеціальні загони, до яких залучали червоноармійців, робітників міст, іноді студентів. З таких сіл нікого не випускали, туди не завозили товарів, а ті, що були в державних крамницях, вилучалися. Заборонялася торгівля для колгоспників та одноосібників. Припинялося всіляке кредитування, дотерміново стягувалися позики й інші фінансові зобов'язання. Із господарств забирали худобу, свійську птицю, продукти харчування.

Постановою Раднаркому УСРР і ЦК КП(б)У "Про занесення на "чорну дошку" сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі" від 6 грудня 1932 р. перед облвиконкомом та райпарткомом ставилося завдання "зламати саботаж хлібозаготівель, що його організували куркульські й контрреволюційні елементи, знищити опір частини комуністів, які стали фактично провідниками саботажу, й ліквідувати несумісну з званням члена партії пасивність і примиренство до саботажників, забезпечити швидке наростання темпів, повне і безумовне виконання плану хлібозаготівель".

Сигналом до рішучих дій стала постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР "Про хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та в західних областях" від 14 грудня 1932 р. Партійців, визнаних винними в "хибному проведенні українізації, провалі завдань партії та уряду з цього питання" чекали репресії. Насильство й терор високою хвилею покотилися по Україні. Тоді як "червона мітла" ходила з двору в двір, вигрібаючи злиденне майно хлібороба, а голодна смерть косила людей в українських селах, органи ДПУ "очищали" від "ворожих елементів" та

"організаторів зриву хлібозаготівель" державний апарат і кооперативні господарства Дніпропетровської, Харківської, Одеської та інших областей. Тисячі безневинних жертв репресій, на яких почепили ярлик "саботажник", "націоналіст", "куркуль", "підкуркульник". було розстріляно, запроторено до в'язниць і сталінських концтаборів, депортовано за межі України.

Як свідчать факти, масові депортації українців з республіки мали місце ще у 1931 р. На підтвердження цього наведемо такий документ:

"Входящий № 095526-г

З-VI-31 г.

Бюро секретариата

С. Секретно

Секретарю ЦК КП(б)У тов. Косиору

Дорогие товарищи!

Согласно постановления ЦК от 20 сего мая по Вашей республике должно быть проведено выселение 30000 кулацких семейств в Уральскую область...

Наряду с этим Вам необходимо установить контроль за действительным обеспечением выселяемых кулацких хозяйств трехмесячным запасом продовольствия, минимальным инструментом (топоры, лопаты, пилы и др.), с.-х. инвентарем и 1-2 лошадьми на каждые 5 вселяемых хозяйств.

Секретарь ЦК ВКП(б)

Постышев

29.У-31г.№113-43-с. "

За роки голодомору з українських сіл вивезли, за одними даними, близько двох мільйонів осіб, за іншими, шість мільйонів.

Гадаємо, і ця цифра не остаточна. Куркульське дерево рубалося під самий корінь. Телячі вагони, переповнені напівживими від голоду депортантами, їхали в Сибір, Казахстан, на Урал. Більшість вигнанців померли на чужині, так і не повернувшись на батьківщину.

Щоб поповнити втрати населення в Україні, туди завозили тисячі "переселенців" з інших, здебільшого середньоросійських областей. Цей "обмін

народами" був спланованою політикою етноциду. Дані про її масштабність містить повідомлення Всесоюзного переселенського комітету про завезення в Україну колгоспників з інших територій СРСР ви 29 грудня 1933 р.

"Срочно

Секретно

Нач. ГУЛАГ ОГПУ тов. Берману

ВПК при СНК СССР при сем препровождает оперсводку № 38 о переселений на Украину по состоянию на 28 декабря с. г. Одновременно ВПК при СНК СССР сообщает, что преподанный план переселения выполнен на 104,76 %. Всего переселено 21 тыс. 856 колхозных хозяйств, 117 тыс. 149 человек. 14 тыс. 879 лошадей, 21 тыс. 898 коров и 38 тыс. 705 голов разного скота (в число последних входят телки, свиньи и овцы)...

**Зам. председателя ВПК при СНК СССР
Рудь".**

Як зазначають у своїх працях дослідники голодомору, зокрема історики В. Вашкевич та інші дослідники. Й. Сталін та його оточення вміло використали ними ж організовану сільськогосподарську кризу для придушення українського відродження, яке, починаючи з ліберальних часів НЕПу, було позначено злетом національної свідомості. Кульмінаційного для українізації 1929 р. понад 80% загальноосвітніх і 30% вищих навчальних закладів вели викладання українською мовою. Національне відродження дало поштовх розвитку української преси, науки, літератури, мистецтва, музики, театру.

Однією з основних причин українізації як частини національної політики державної партії, на думку вищезгаданих істориків, було те, що влада мусила навчитися розмовляти з народом його мовою, аби посилити вплив партії на маси, поширювати комуністичну ідеологію, зміцнювати державні структури. Комуністичні лідери подбали й про збільшення частки представників корінної національності як у партійних організаціях, так і в управлінському апараті.

Це не могло не сприяти зростанню в них прошарку інтелігенції, а отже, й пожвавленню сепаратистських настроїв. Крім того, українізація давала

республіці шанс мати значно поживляючу сферу життя, непідвладну й непідконтрольну центрові, а в цьому, як і в сепаратизмі, вбачалася велика загроза існуванню нової сталінської імперії. Тому із зміцненням тоталітаризму комуністична верхівка поступово відмовлялася від своєї попередньої політики і на початку колективізації під виглядом боротьби з "українським буржуазним націоналізмом" та "націонал-ухильництвом" розгорнула репресії проти інтелігенції і тих партійних працівників, котрі серйозно сприйняли процес українізації. В трагічні роки голодомору цькування і вигублення української інтелігенції досягли страхітливих розмірів. Насамперед рішуче винищували тих, хто за своїм розвитком був здатний поставити під сумнів правильність політичного курсу партії і виступити проти нього. Розгром української інтелектуальної еліти скидався на божевілля. Не залишалось жодної галузі наукової чи освітньо-культурної діяльності без виявлених і викритих у них "ворогів народу". Втрати українських культурно творчих кадрів досягли тоді близько 80%.

Жорстокість тоталітарного режиму на чолі зі Сталіним не знала меж. Московських вождів у їхніх злочинних діяннях активно підтримували місцеві керівники. У той час, коли населення республіки голодувало, ЦК КП(б)У і Раднарком України на основі постанови ЦК ВКП(б) від 1 січня 1933 р. видали свою директиву про добровільну здачу державі колгоспами, колгоспниками та одноосібниками раніше прихованого зерна і застосування суворих заходів до тих, хто продовжуватиме приховувати від обліку хліб. Наводимо текст цієї директиви:

" 22 січня 1933 року

Совнарком и ЦК КП(б) У обязывает областные и районные партийные комитеты, областные и районные исполкомы широко оповестить через сельсоветы, колхозы, колхозников и трудящихся единоличников, что:

а) те из них, которые добровольно сдают государству ранее расхищенный и скрытый хлеб, не будут подвергаться репрессиям;

б) в отношении колхозников и единоличников, упорно продолжающих

укрывать расхищенный и скрытый от учета хлеб, будут применяться строжайшие меры взыскания, предусмотренные постановлением ЦИК и Совнаркома СССР от 7 августа 1932 года об охране имущества государственных предприятий, колхозов и кооперации укреплении общественной социалистической собственности).

Для этого ЦК и Совнарком предлагают:

1. Немедленно созвать пленумы сельсоветов и совещания колхозного актива.

2. После этих пленумов и совещаний созвать общие собрания колхозников по каждому колхозу в отдельности и отдельно собрания трудящихся единоличников.

На этих совещаниях, пленумах и общих собраниях колхозников и единоличников обсудить вопрос о выполнении колхозами и единоличниками хлебозаготовок, разъяснить необходимость добровольной сдачи расхищенного и скрытого хлеба и о тех суровых мерах взыскания, которые будут применены в отношении упорно продолжающих укрывать расхищенный и скрытый от учета хлеб.

3. В районных газетах широко освещать опыт тех сел и колхозов, где, благодаря хорошо проведенной разъяснительной работе удалось добиться массовой добровольной сдачи колхозниками и единоличниками укрытого расхищенного хлеба.

Секретарь ЦК КП(б)У

Хатаевич

Председатель СНК УССР

Чубарь".

Люди гинули від голоду, а посеред голодних сіл стояли комори, церкви із позабиваними навхрест вікнами і дверима, повні зерна. Хліб гнив у буртах на залізничних станціях, його переганяли на спирт, відправляли ешелонами за кордон. Чи це можна назвати, як не виявом геноциду проти українського народу? Вимерлі села порожніли, обійстя заростали бур'яном. Селянство до

останнього моменту вірило, що партія і Сталін врятують його. Але марними виявилися сподівання. Село залишалося віч-на-віч з голодною смертю.

Голод не враховував заслуг перед "батьком Сталіним", не знав класового підходу: косив усіх наповал — і колективіста, і одноосібника, і сільського "буксирника", що безжально, немов грабіжник, вигрібав усе збіжжя до останньої зернини у свого односельця. Голод брав за горло і тих, хто жив у злиднях під солом'яною стріхою, і тих, хто спромігся звести дім під залізною покрівлею.

Звичайно, свій внесок у страхітливий голод зробила й посуха 1933 р. що охопила значну частину України і спричинила недорід зернових.

Це стихійне лихо завдало великої шкоди розореному хлібоздачам сільському господарству. На півдні й у багатьох селах центрального регіону через відсутність допив поперешихали джерела прісної води, тому її доводилося завозити з інших місць. На Дніпропетровщині, Миколаївщині, Одещині, Полтавщині, які давали найбільше продовольчого зерна, від пекучого сонця земля на полях порепалася, закам'яніла. З Дону й Кубані дули суховії, зриваючи верхні шари гумусної маси. Від спеки всихали не лише сільськогосподарські культури, а й листя дерев та рослини на луках, вибалках, узліссях, обніжках, гинули тварини, комахи, птахи.

І все-таки несприятливі природні умови не були головною причиною голодної смерті мільйонів українців. Вирішальними чинниками тут виступають, насамперед, жорстоке вилучення врожаю 1932 р. і вивезення його за межі України, конфіскація у кожній селянській родині всіх продуктів харчування. І це сьогодні визнається на офіційному рівні. "Вперше в історії людства конфіскація продовольства, — наголошується у Зверненні до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932-1933 рр., — була застосована державою як зброя масового знищення її власного населення з політичною метою" [3 19].

Та й самі люди в період голодного лихоліття не тільки нарікали на недорід, а й досить часто звинувачували у злочинних діях тодішню владу, обурювалися чиновницькою байдужістю до їхньої долі, били на сполох, благали

допомоги в різних інстанціях. Ось лист до ЦК ВКП(б) із Фастова: "Наши рабочие и колхозники не имеют ни куска хлеба, и даже есть такие, что, не имея ничего, с голода пухнут. Лошади в колхозахдохнут, а люди делят и едят, что и приводит к массовому заболеванию: санитария отсутствует. Спрашивается, почему в Воронеже, Анновке, Москве, Кубани, Тифлисе, Крыму есть хлеб дешевый, сколько и какой угодно, а на Украине — нет?"

В настоящее время невозможно проводить на деревне действительную политику ленинской партии большевиков. Целый ряд районов засыпались с финансовой частью (мобилизация внутренних ресурсов, оплата взносов займа, а также реализация, налоги и т. д.). Политическое настроение крестьян — невозможное, а это угрожает крепости тыла в случае войны".

Юнак із села Рогозів Бориспільського району на Київщині писав у листі Й. Сталінові: "Я бачив, що в Росії пуд хліба — 10 крб. а на Україні — 80 крб. — і немає. І всі ідуть в Росію. У нас, коли у колгоспника було 10 фунтів, так забирали. Зараз колгоспники мають дуже поганий погляд на колгоспне будівництво. Я робив у колгоспі рік на тракторі і маю 250 трудоднів, а одержав 12 пудів хліба і більше нічого. Як можна прожити? Я обірваний, голодний, мені навіть соромно про це Вам писати, бо я людина молода, маю 19 років".

Якщо в цих жахливих умовах сільське населення Причорномор'я та Приазов'я, попри високі норми рибозаготівлі, так-сяк живилося індивідуальним виловом, креветками, морськими черв'яками, водоростями, диким виноградом, а поліщуки рятувалися дарами лісу, то селяни інших регіонів України (Поділля, Слобожанщини, степових районів) не мали жодних продуктів харчування.

Прагнучи хоч якось підтримати виснажених голодом людей, смертність серед яких досягала небувалих масштабів, лікарі-ентузіасти, спираючись на давні народні традиції і досвід попередніх поколінь у подібних ситуаціях, склали перелік трав і дикорослих плодів, придатних для харчування, підготували рецепти різних страв, поради й рекомендації голодуючим. Однак опублікувати ці матеріали цензура не дозволила, оскільки писати про голод заборонялося взагалі.

Роз'яснення методів запобігання голодній смерті, надання продовольчої допомоги не входило в обов'язки міських активістів, військовослужбовців, які проводили політичну роботу на селі. Та інакше й бути не могло, бо більшовицька олігархія зробила жахливий голод знаряддям розправи над селянином.

Переконливим свідченням незацікавленості компартійно-радянського керівництва у допомозі українському селу є той незаперечний факт, що вилучений у голодних селян хліб надходив на міжнародні європейські ринки й продавався в Англії, Франції, Італії та інших країнах. Дбаючи про виключно імперські інтереси, а саме поповнення казни валютою, Й. Сталін застерігав своїх поплічників: "З кінця жовтня, а може й раніше, почне надходити на ринок у масовому порядку американський хліб, проти якого нам важко буде вистояти. Якщо за ці півтора місяці ми не вивеземо 130-150 мільйонів пудів хліба, наше валютне становище може стати просто розпачливим. Ще раз треба форсувати з усіх сил вивезення хліба". Не зважаючи на неврожайність, нищівний голод, експорт зерна з України на світовий ринок не припинявся. На головну недугу верхи абсолютно не зважали. Від рота селянського хліб забирали без оглядки і везли на зарубіжний ринкозбут. Так, у 1930 р. закордон було експортовано 4.8 млн т зерна, в 1931 р. — 5.2, в 1932 — 5,1, в 1933 р. — 1,8 млн т. [1 20]. Бо цинічна влада не рахувала селянство своїм, дорогим їй народом, кинула їх долі на поталу, нещадну загибель.

У своїй книзі "Служба особливого призначення", виданій у Москві у 1975 р., М. Чикер навів неспростовані докази вивезення хліба з голодної України. Деякі з описаних ним спроб перевезення зерна закінчилися трагічно: "Ще страшніша аварія спіткала пароплав "Харків", який ішов з вантажем 8900 т зерна та сільськогосподарських знарядь з Одеси в Лондон. 8 березня 1933 р. в тумані на підході до Босфору через помилку, допущену штурманом, судно сіло на прибережну мілину турецького берега... Невдовзі з моря подув сильний вітер, судно розвернуло, піднялася хвиля... Розбухання зерна викликало деформацію сталевих поперечних перегородок і палуби... Вранці 11 березня "Харків" почав

переламуватися на дві частини". Не одну тисячу селян могло б врятувати від голодної смерті оте зерно!

У той час у США побував нарком закордонних справ СРСР М. Литвинов. На прийомі в американського президента Ф. Рузвельта він, категорично заперечуючи голод в Україні, зазначив, що питання такого роду є суто внутрішньою проблемою радянської держави.

Якщо десь радянські урядовці й вели мову про голод, то в досить делікатній формі: "хлебные затруднения". "временные трудности! в сельском хозяйстве", "результаты кулацкого саботажа". "скрута в постачанні" тощо. Наприклад, Всеросійський староста М. Калінін, виступаючи у червні 1933 р. на з'їзді колгоспників-ударників, так пояснював ситуацію: "Люди, які потрапили в біду через нестачу хліба, виявилися в цьому скрутному становищі не через поганий урожай, а тому, що лінувалися і не хотіли трудитися щодня".

Про голод в Україні намагалися повідомляти громадськість кореспонденти зарубіжних газет. Щоб уникнути цензури, вони надсилали свої статті дипломатичною поштою. Таким чином правда про нестерпно тяжке економічне становище в Україні доходила до широкого читача*.

Народи Європи, громадськість США та інших країн були небайдужими до долі українського селянства. В Канаді. США. Бельгії. Італії та інших країнах створювалися комітети допомоги голодуючому населенню СРСР. у тому числі України. їх очолювали відомі громадські діячі, письменники, вчені, парламентарії. Комітети збирали продовольчі пожертви від жителів своїх країн. одяг та взуття з наміром переслати усе це до СРСР. Однак радянський уряд категорично відмовився від допомоги, заявивши, що ні в СРСР, ні в Україні голоду не існує. Такі твердження аргументували тим, що СРСР успішно торгує зерном на міжнародних ринках.

З метою дослідження голодомору в Україні початку 30-х років у жовтні

* Хоча були публікації журналістів Є. Гільйо, Д. Дюранті, заяви громадських і політичних діячів Б. Шоу, Е. Ерріо, Б і С. Уебб, в яких голод в Україні подавався виключно як "інсинуації буржуазної преси".

1984 р. розпочала свою діяльність комісія Конгресу США на чолі з Д. Мейсом, яка протягом трьох років зібрала чимало офіційних документів і свідчення 321 особи, що вціліли під час голодомору. В узагальненому звіті, прийнятому на пленарному засіданні комісії 19 квітня 1988 р., зокрема зазначалося, що особливо негативну роль у виникненні голоду відіграла тоталітарна держава, конфіскація нею зерна в українських селян, як, зрештою, і колективізація сільського господарства шляхом примусу, залякувань і жахливого терору.

Таким чином, є всі підстави вважати, що голод, породжений радянським тоталітаризмом, став українською катастрофою ХХ ст. В умовах незалежної України страхітливую правду про ті роки прагнула офіційно оприлюднити держава. Адже голодомор початку 30-х років — свідомий витвір сталінського режиму — мусить бути публічно засуджений українським суспільством і міжнародним співтовариством як один з найбільших за кількістю жертв у світовій історії факт геноциду.

До речі, зарубіжні історики вже давно з'ясували та юридично обґрунтували, що в українському селі протягом 1932-1933 рр. мав місце геноцид. Поділяють таку позицію і дослідники цієї проблеми й в Україні. Адже жнива скорботи соціальної загибелі сільського населення від голодомору 1932-1933 рр. за даними дослідників, становлять в межах 8-10 млн осіб. Коли ж взяти до уваги демографічні наслідки голоду, то вони становлять більше трьох поколінь, а це загалом 27-30 млн чоловік. Цифра, як бачимо, вражаюча, яка викликає біг мурахи по спині, мороз проймає тіло. В лещатах льоду бринить людська свідомість. Та чимало вітчизняних вчених, політиків, громадських діячів ще й досі перебувають у нерішучості, зважуючи аргументи за і проти. Показовим щодо цього є урядова доповідь 14 травня 2003 р. на спеціальному засіданні Верховної Ради з питань голодомору в Україні 1932-1933 рр.: "Радянського Союзу більше не існує, і питання про визнання голоду 1932-1933 рр. в Україні може бути порушене перед ООН, Верховною Радою України. В руки міжнародних організацій, які розглядатимуть це питання за дорученням ООН, НАН України може надати всю інформацію, яка нагромаджена за півтора

десятиліття науково-дослідної роботи... З нашої точки зору, якщо Верховна Рада аргументовано сформулює і поставить перед ООН проблему визнання голодомору в Україні актом геноциду у 1932-1933 рр., то Україна має історичну можливість довести міжнародній спільноті факт геноциду українського народу у ХХ ст. [4 17].

Цілком очевидним є те, що кваліфікація цієї Катастрофи української нації як етноциду має принципове значення для стабілізації суспільно-політичних відносин в Україні, є важливим моментом поглибленого погляду в історію України першої половини, а точніше початку 30-х років ХХ ст. І вживання в означенні вказаних подій терміну "геноцид" чи навіть "геноцидний голодомор" мотивований широкою масштабністю організованого державою голодоморного лиха. Дані термінологічно-лексичні означення є виживаючими з реально наявних обставин і їх жахливих соціальних наслідків і є абсолютно неспростовними. Саме явище обширів голодомору є організованим владою явищем і є без сумніву відповідним адекватним до його лиховісної суті і природи. Отже, вживання терміну "геноцид" є не тільки логічним, а й праведним, науково вірним і зовсім не потребує апелювання до будь-яких міжнародних інституцій. Таких релятивів зовсім не вимагається, бо в застосованому терміну є матриця того, що насправді мало місце в тяжкому житті селянства України. Трагедія геноцидного голодомору не може ніколи стати забутою і обійденою у висвітленні історії українського суспільства, бо в ній затамована тільки правда того, що було і не може поколіннями бути викресленою з пам'яті народу в подіях ХХ ст. з вершин ХХІ і наступних століть.

Список використаної літератури

1. *Панченко П.П.* Смертю смерть подолати. Голодомор в Україні 1932-1933 / Редкол.: П.П. Панченко (голова). – К., 2003. – 265 с.
2. *Історія селянства Української РСР.* – К., 1976. – Т. 2. – С. 133.
3. *ЦДАВОДВУ* України. – Ф. 559. – Оп. 55559. – Спр. 51. – Арк. 20-21.
4. *КПРС* в резолюціях. – К., 1951. – Ч. 2. – С. 441.